

Kristdala norra kyrkogård –
Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Linköpings stift 2004

(KI Kristdala 0070)

**Kristdala församling
Linköpings stift
Kalmar län**

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
KRISTDALA NORRA KYRKOÅRD	6
Sockenbeskrivning / kyrkomiljön	6
Kristdala kyrka	7
Kyrkogårdens historik	7
Beskrivning av kyrkogården idag	9
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	11
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOÅRDEN I DESS HELHET	20
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att skapa ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att skapa ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144) anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl

bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, och Östergötlands län samt läns museerna i Jönköpings och Östergötlands län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson och Liselotte Jumme vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Linköpings stift, Kalmar län – en kort historik

Linköpings stift bildades i början av 1100-talet och omfattade då Småland, Öland och Gotland. Ur Smålandsdelen bildades 1163 Växjö stift. Sin nuvarande omfattning erhö

Linköpings stift 1603, då södra delen av Kalmar län och Öland avskildes och bildade Kalmar stift, senare 1916 tillfört Växjö stift.

Under medeltid utgjordes Småland av ett tiotal små folkland i gränsområdet mellan västra och östra Götalands slättbygder i norr och de gammaldanska landskapen vid rikets gräns i söder. Kust- och inlandsbygder var glest befolkade och politiskt tycks området ha varit svagare knutet till det svenska riket än övriga landskap. Först i slutet av 1200-talet började området framträda i rikspolitiskt sammanhang. De tidigmedeltida kyrkorna var oftast små enkla träbyggnader utan torn. Först under senare del av medeltiden började man bygga av sten, vilket krävde helt annat kunnande och en större ekonomisk insats. I de förhållandevis fattiga smålandssocknarna fortsatte man dock traditionen att bygga i trä. De stenkyrkor som uppfördes var få och tillkom i huvudsak i de rikare bygderna. Någon större byggverksamhet förekom inte under senmedeltiden och århundradena därefter. I stort stod kyrkorna kvar orörda sånär som på nödvändiga underhållsarbeten och reparationer i samband med krig och annan skadegörelse.

En kraftigt växande befolkning och nya idéströmningar om gudstjänstrummets utformning skapade under 1700- och 1800-talen nya behov. Nu raserades, med några få undantag, flertalet av de gamla otidsenliga kyrkorna och de som blev kvar utsattes för omfattande om- och tillbyggnader. I en kunglig förordning 1776 föreskrevs att de nya byggnaderna skulle uppföras i sten, vilket också bidrog till att äldre träkyrkor dömdes ut och ersattes. Många av de nya kyrkorna ritades av tidens mest framstående arkitekter knutna till det av Kungl. Majt. inrättade Överintendentämbetet, vars uppgift var att granska förslagen till de stora, ljusa och luftiga kyrkorummen utformade enligt den nyklassicistiska tidsandan. För kyrkorna innebar 1800-talets senare del och tidigt 1900-tal en restaurerings- och ombyggnadsperiod, där nyklassicismens rena formspråk övergavs för skiftande stilimiterande ideal. Med alla medel försökte man anpassa såväl gamla som nya kyrkor till de nya idéerna – nygotik, nyrenässans och nybarock. Nya liturgiska och funktionella krav och nya smakriktningar har därefter fortsatt att förändra kyrkorummen in i vår tid.

Linköpings stift omfattar idag Östergötlands län, nordöstra delen av Jönköpings län och norra delen av Kalmar län. Kalmar läns del består av Norra och Södra Tjusts kontrakt samt Sevede-Aspelands kontrakt. Här finns omkring 35 kyrkor och 42 begravningsplatser anlagda före 1940 och skyddade enligt lagen om kulturminnen (SFS1988:950). Av dessa är Pelarne (trä) och S:ta Gertrud i Västervik (sten), Tveta (sten/trä), och Törnsfall (tegel/sten) till ursprung bevarade medeltida kyrkor.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bl a att bränning av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av sten kors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet

tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

KRISTDALA NORRA KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning: Malghult 2:181, Kristdala socken, Oskarshamns kommun, Tuna härad, Kalmar län i Småland.

Befolkningstal: 1805: 2199, 1900: 3404, 2003: 1798

Sockenbeskrivning / kyrkomiljön

Kristdala kyrka är belägen mitt i samhället och ca 300 m nordost om den gamla kyrkplatsen där en medeltida kyrka fanns fram till 1792. Kyrkogården kring den nuvarande kyrkan anlades i samband med att kyrkan uppfördes 1789-92. Den gamla kyrkplatsen kallas numera Södra kyrkogården eller Nedre kyrkogården, och brukas även idag. För mer information se rapporten över Kristdala södra kyrkogård.

Kristdala är en medeltida socken och det äldsta kända skriftliga belägget härstammar från 1353 då socknen benämns Kristdal. Socken ligger mellan Hultsfred och Oskarshamn. Socken har varit bebodd sedan stenåldern och rymmer en hel del tecken på förhistorisk aktivitet, bland annat i form av bronsåldersgravar. Under medeltiden var förädlingen av myrmalm viktig för bygden. I socknen finns en herrgård, Hägerum, som ägts av bland annat familjerna Kyle, Slatte, Tranhielm och Weidenhielm. Boskapsskötsel var länge en viktig näring i socknen liksom skogsbruk och sågverksindustri. Ännu idag finns exempel på det småskaliga jord- och skogsbruket i exempelvis Bråbygden. I Kyrkotrakten, som samhället kring kyrkan benämns, fanns år 1900 fyra handelsbodas, 14 snickare och 32 andra

hantverkare. Under 1900-talet har också funnits större företag, bland annat Beijers Motorfabrik, Kristdala Motorfabrik och flera större sågverk.

Den medeltida kyrkan var en träkyrka som enligt en teckning av J. H. Rhezelius 1634 hade formen av en rektangulär salskyrka med två ingångar i söder, den västra med vapenhus, och högt sittande fönsteröppningar. På teckningen finns två klockstaplar. Kyrkan byggdes till med tvärskepp 1731. Craelius beskriver 1774 ” *Uti Kyrkan som nu är af träd, wäl inredd och målad, samt har ett litet Positiwe eller orgelwerk, är en wers skifwen, hwaruti Poeten spår, att när träkyrkan förfaller, skall en ny byggas af sten på Malghults moar*”. Så blev det också och 1792 uppfördes den nya kyrkan och den nya kyrkogården anlades. Platsen för den nya kyrkan och kyrkogården skänktes av riksdagsmannen Olof Nilsson i Skinshult och han och prosten Meurling ledde byggnadsarbetena. (UM, DMS)

Kristdala är intimt förbundet med namnen Duraeus och Meurling. Från 1582 innehades kyrkoherdetjänsten under 125 år av släkten Duraeus. År 1687 gifte sig Olof Meurling med Maria Dureaus som var dotter till Johannes Bartholdi Duraeus, kyrkoherde i Kristdala. År 1688 blev Olof Meurling adjunkt i Kristdala och vid svärfaderns bortgång 1708 blev han kyrkoherde i och i sex rakt nedstigande led avlöste de varandra fram till 1952 då Erik Meurling lämnade tjänsten. Prästgården ligger ca 1 km sydväst om kyrkan och är uppförd 1877-78, på gammal prästgårdsmark. Två sockenstugor uppfördes vid kyrkan 1788 varav den ena finns bevarad. Församlingshemmet intill kyrkan uppfördes 1979.

Kristdala kyrka

Kyrkan uppfördes mellan 1789 och -92 efter ritningar av Jacob Wulff och med stiftsmurmästaren Casper Seurling som byggmästare. Kyrkan består av ett rektangulärt långhus med tresidigt avslutat kor i öster, torn med lanternin och kort spira i väster samt sakristia i norr. Murarna är slätputsade och avfärgade i vitt. Långhus och kor har tak av koppar medan torntaket är spåntäckt. Exteriören är välbevarad sedan tillkomsttiden. Kyrkan har även en välbevarad interiör, typisk för sin tillkomsttid, som präglas av brytningstiden mellan äldre traditioner och nyväckt klassicism.

Kyrkogårdens historik

Den nya kyrkogården, även kallad den norra, anlades i samband med kyrkans uppförande 1791. Det berättas att platsen var så oländig att det krävdes 3000 dagsverken innan grundläggningen av kyrkan kunde börja. Vid biskopsvisitationen året innan hade församlingen uppmanats att igenfylla och jämna ut gravarna på den gamla kyrkogården då bruket av den nya påbörjades. Det är osäkert i vilken omfattning detta utfördes. Sannolikt pågick ett parallellt bruk under ett antal år. Det berättas att församlingen till en början var skeptisk till den nya begravningsplatsen.

Först att begravas på nya kyrkogården var prästfrun Fredrika Meurling, f. Törner som avled 1791. Hon blev också den först begravda i Meurlings familjegrav som ännu finns kvar öster om kyrkan. Fredrika Meurlings ursprungliga gravvård är dock borta och ersatt av en sentida vård. På egen begäran ligger Prosten Pehr d y död 1794, även han av släkten Meurling, begravd strax utanför kyrkans södra ingång. Dit flyttades också hans tidigare avlidna maka. Den liggande kalkstenshällen finns ännu utanför den södra ingången och är kyrkogårdens äldsta gravvård.

På majstämman 1798 beslutades att varje hemman till hösten skulle sätta två aspar kring den nya kyrkogården, 2 alnar från muren. Detta var den första planteringen kring kyrkogården.

År 1814 beslöt sockenstämman att anlita en lantmätare som skulle upprätta en karta över kyrkoplanen. Kommissionslantmätaren Johan Ludvig Björkgren utförde arbetet. 1814 års karta upptar som kyrkans egendom utrymmena för kyrka, kyrkogård, kyrkovall, sockenstuga och för marknadsbodan, väster om sockenstugan. Kring uppförande av stall vid kyrkan fanns en oenighet i socknen som handlade om markrättigheter. På 1831 års karta, även den upprättad av Björkgren finns dock 37 kyrkstall markerade. Dessa uppfördes 1832. År 1899 uppfördes nya stall och ett stycke in på 1940-talet revs de.

Kyrkogården har utvidgats tre gånger under 1800-talet, alla gångerna åt väster. Första utvidgningen var klar 1828, den andra 1848 och den tredje och största på 1384 kvadratmeter utfördes 1866-1867. Efter detta blev en ny plantering kring kyrkan aktuell, denna gång lindar på initiativ av dåvarande vicepastorn August Arnman. I trädkransen kring kyrkan ingår ännu lindar, men även lönnar, almar och en kastanj. På lagaskifteskartan från 1881-1889 syns kyrkogården ha samma utformning och omfattning som idag.

Vid sockenstämma 1824 framfördes klagomål på att gamla lik som ännu inte förmultnat rubbas med nya begravningar och att detta leder till obehag, till exempel stank. Ett förslag som framfördes var att tills vidare begrava på den gamla kyrkogården framför Klockaregården. Stämman konstaterade dock efter provgrävning att det fanns områden där förmultning gått så långt att man kan begrava igen. Det beslutades att man skulle anställa en griftegravare som skulle närvara vid gravars öppnande och utstaka och bestämma nya gravplatser ”med noggrant iakttagande av linjernas rakhet och avståndet dem emellan”. Kyrkoväktaren Mellbom anställdes som griftegravare. Problemen på kyrkogården fortsatte dock och 1851 och 1872 framfördes klagomål på att gravarna grävdes för grunda, vilket medförde obehag på somrarna. Det beslutades att gravarna skulle vara 3 alnar djupa. År 1872 beslutas att ringkarlarna skulle få 1 riksdaler och 25 öre för varje lik och för den summan skulle de ringa, gräva och kasta igen graven så att bärarna inte behövde göra det. Fattiga som inte kunde betala fick själva gräva. Vid graven sattes ett träkors med en bleckplåt med den dödes namn samt födelse och dödsdag. Enligt den lokalhistoriskt kunniga Sven Bankeström som skrivit socknens historia dominerades kyrkogården ännu år 1900 av träkors och gravstenar fanns bara här och där. Även enligt dagens kyrkovaktmästare som sett ett äldre fotografi taget i seklets början upptogs västra delen av kyrkogården mestadels av träkors. Idag återstår två träkors.

I samband med kyrkans uppförande tillkom två par grindstolpar vid kyrkogårdens gräns i söder, ett par i väster i höjd med kyrkans västtorn och ett par i öster i höjd med kyrkans kor. De kraftiga, runda grindstolparna är sammanbundna med en båge och ritade och uppförda av Seurling. Kring kyrkan fanns också på 1800-talet en kyrkogårdsmur som avgränsning och som skydd mot bland annat djur. För att hindra att kringströvande får, kor och grisar tog sig in på kyrkogården fanns mellan kyrkoportarnas stolpar ett järngaller med en djup grop under. Så var det ända in på 1870-talet. På majstämma 1860 uppmanades ägare av svin i kyrkbyn att hålla dem instängda om helgdagarna. De svin som påträffades på kyrkogården skulle infångas och utlösas av ägaren. För att utestänga får skulle skradda timmerstockar läggas på murens ytterkant.

På den meurlingska gravplatsen öster om koret restes 1932 på församlingens initiativ en sten där det står MEURLING SEDAN 1791, detta för att hedra minnet av de meurlingska prästerna. På den södra kyrkogården finns en liknande. Ett foto från 1935 visar en kyrkogård som nästan helt är belagd med grus och med en hel del låga häckar som omgärdar gravplatserna. År 1959 verkar kyrkogården föga ha förändrats och området framför västtornet

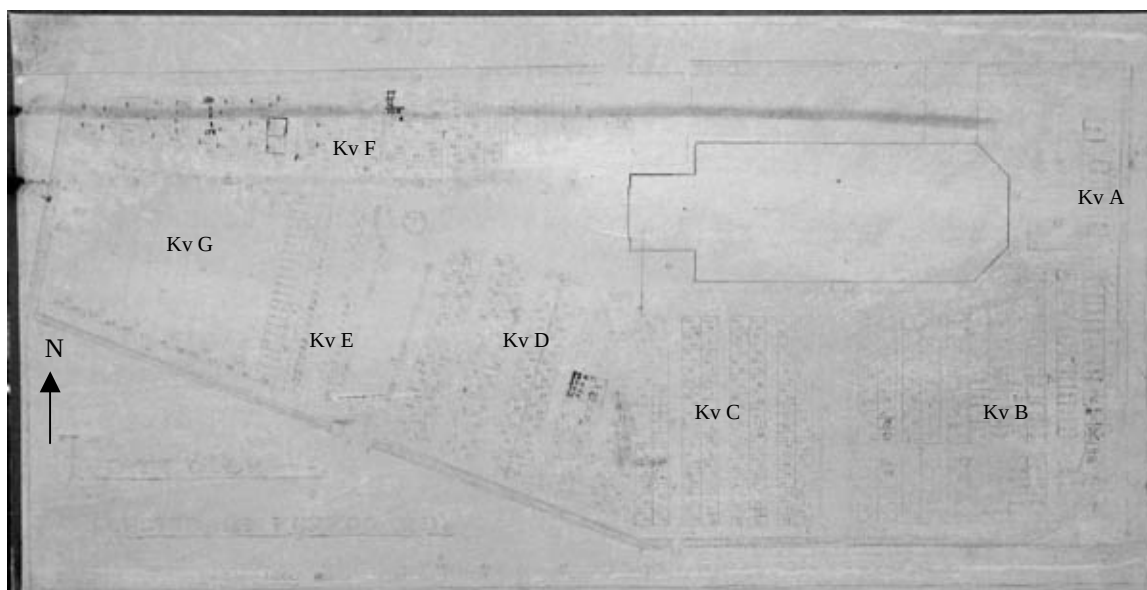

är mycket välordnat med grusgravar och låga häckar. Ännu 1964 är kyrkogården mestadels grusbelagd. År 1966 invigdes den bronsfontänen som står väster om kyrkan. Bronskaret har utförts av skulptören Gunnar Nordin och levererats av M.B. Ohlssons klockgjuteri i Ystad. Reliefbilderna skildrar händelser i Kristdalabygden från kristnandet och framåt. I samband med bronsfontänens tillkomst förändrades gångssystem och troligen även till viss del gravkvarteren närmast väster om kyrkan. Under 1960-talets gång såddes kyrkogården efterhand igen och grus ersattes med gräs. Då planterades också de rygghäckar som idag finns på stora delar av kyrkogården. Häckarna av buxbom består delvis av plantor som togs från gravplatser som tidigare omgärdats av låga buxbomhäckar.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kyrkogården består av kvarter A- G, där alla utom kvarter G utgörs av sk köpegravsområden. Kvarter G rymmer linjegravar. En trädkrans av olika lövträd omgärdar kyrkogården. Kyrkogårdens oregelbundna, långsträckt form i öst-västlig riktning är ett resultat av de utvidgningar åt väster som utfördes i tre etapper under 1800-talet. Framför västtornet finns en öppen plan med en bronsfontän i mitten. Kvarter B-D har en strikt utformning med rygghäckar, relativt jämna avstånd mellan raderna och i de närmaste lika långa rader. Kvarter A har en friare utformning och domineras av två stora familjegravar. Kvarter F har en oregelbunden form och har också den mest oregelbundna utformningen när det gäller placering av gravvårdar. Här finns också några av de mer påkostade gravarna.

Gravkarta för Kristdala norra kyrkogård

Omgärdning:

I söder: Stödmur av kallmurkonstruktion med blandat stenmaterial. Stenblocken är stora och oregelbundna till formen. Höjd: ca 1 meter. Låg häck innanför muren som i sydväst börjar i höjd med södra ingången till kyrkobyggnaden.

I norr: Omlagd kallmurad mur av blandat stenmaterial. Stenblocken är stora och oregelbundna till formen. Höjd: ca 1 meter, något högre i nordväst. Låg häck innanför muren, dock ej i nordväst.

I öster: Mur i kallmurkonstruktion med blandat stenmaterial. Stenblocken är stora och oregelbundna till formen. Höjd: ca 0,5-1 m.

I väster: Stödmur av kallmurkonstruktion med blandat stenmaterial. Stenblocken är stora och oregelbundna till formen. Höjd: ca 1 meter. Låg häck innanför muren.

Ingångar

I söder: Tre ingångar. En i sydväst och en i höjd med kyrkans sydportal. Båda försedda med ett par runda grindstolpar med koniska trätak försedda med kula och kors i trä. Grindstolparna är förbundna med en plåtbeslagen valvbåge. Stolparna är murade av tegel, putsade och kannelerade. De sydöstra paret står på en stensockel. Mellan portstolarna finns vid båda ingångarna grindar av svartmålat järn. Den tredje ingången i söder ligger mellan de båda andra ingångarna i höjd med västtornet. Denna utgörs av några få trappsteg av granit och en mindre grind av järn, målad i svart.

I norr: Öppning i kyrkogårdsmuren från parkeringen i norr.

Vegetation

Omgårdning: Trädkrans av stora träd av alm, lind, lönn samt en kastanj som omväxlande är planterade innanför och utanför kyrkogårdsmuren. Dominans av lönn i sydöst, av lind i syd och av alm i väster och norr. En enda kastanj står i norr vid norra kyrkogårdsingången. Innanför kyrkogårdsmuren löper i syd en häck av liguster som börjar vid grindstolparna i sydöst och övergår i berberis vid grindstolparna i sydväst. Berberishäcken fortsätter i väster och norr, dock ej längst i nordöst.

I kvarteren (förutom vegetation som ingår i gravplatser): Ryggäckar av omväxlande berberis, buxbom och oxbär. Mellan kvarter C och D längs grusgången, sex stycken hagtornsträd. I kvarter G finns två knuthamlade björkar, två oxlar, två syrener och fyra fösythior. Vid den öppna planen framför västtornet finns liguster planterad i bågar som omgärdar platsen men lämnar öppningar för gångsystemet. En hög tuja står i rundelns norra del. Vid kvarter D i början av två av raderna i norr står vardera en hög tuja.

Gångsystem

Grusgångar av finkornigt grus löper från alla tre ingångarna i söder och norrut där de ansluter till gången som går längs kyrkobyggnadens södra fasad och vidare västerut till kvarter F och G. Gången från den mittersta av de södra ingångarna är avsevärt smalare än de andra. Från grinden i sydväst når man den öppna, runda grusade planen framför västtornet. Från ingången i norr finns också en grusgång som leder till kyrkans norra sida samt fram till västtornet och ansluter till den öppna grusplanen.

Gravvårdstyper

En äldre häll av kalksten i söder. I kvarter F finns tre stycken musealt uppställda vårdar varav två är utformade som trädstubbar av granit. Sammanlagt finns några få grusgravar i kvarter A, B, D och F, varav två med omgärdande järnstaket. Totalt finns två träkors bevarade. Kvarteren A-F är köpegravsområden med enstaka mycket påkostade höga gravvårdar. Speciellt i kvarteren C och D är gravvårdarna relativt likriktade, av mörk eller ljus granit, medelhöga och medelbreda spridda i tid från 1930-tal och framåt. Kvarter A domineras av två familjegravar med minnesstenar. Kvarter G är ett linjegravsområde med påfallande många mindre gravvårdar.

Minneslund

Finns på Södra kyrkogården, se separat rapport.

Byggnader

Mindre servicebod norr om kyrkan.

Övrigt

Belysningen på kyrkogården består av ett antal lyktstolpar av äldre karaktär. Fasadbelysningen består av strålkastare monterade på höga metallstolpar. En del av trädkransens träd står utanför kyrkogårdsmuren på mark som tillhör kommunen. Vissa av de stora träden är i relativt dåligt skick.

Beskrivning av enskilda kvarter med kulturhistorisk bedömning

Kvarter A

Allmän karaktär

Kvarter A omfattar ett 20-tal gravplatser och ligger på ett smalt område mellan koret och kyrkogårdsmuren i öster. Kvarteret domineras av två stora familjegravar omgärdade av häckar och med var sin minnessten av samma typ, resta på 1930-talet. Familjerna är Meurling och Weidenhielm. I övrigt finns fem andra gravvårdar som inte hör till dessa nämnda familjegravar. I tid sträcker sig gravvårdarna från Fredrika Meurling d. 1791, men med en senare sten, och 1869 (ryttmästare Stjerncreutz) och fram till nutid.

Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmuren i öster och avgränsas av kyrkan i väster. Till kvarteret kommer man genom någon av kyrkogårdens ingångar i väster och längs en grusgång som tar slut där kvarteret börjar. Kring Weidenhielms grav finns en låg häck av liguster och kring Meurlings grav en låg häck av oxbär. Mellan nämnda två familjegravar finns ett par små trappsteg upp på den låga platån som skapats i området östligaste del. Platån består av jordlager som påfördes vid 1900-talets mitt för att möjliggöra begravingar. Här stötte man nämligen på sten när man grävde. Vid Meurlings familjegravs nordvästra hörn står en låg lyktstolpe med strålkastare för fasadbelysning.

Kv. A mot nordost.
(KI Kristdala 0092)

Kv. A vård över Ryttmästaren Stjerncreutz d. 1869.
(KI Kristdala 0124)

Gravvårdstyper

I kvarteret finns två minnesstenar av grå granit och av liknande typer, resta över familjen Weidenhielm respektive Meurling. I den meurlingska familjegraven finns också fem liggande rektangulära gravvårdar, alla av liknande utförande i grå granit, daterade mellan 1791 och 1993. Flera av dessa stenar är få anses vara minnesstenar, snarare än gravvårdar från tiden då personen dog. Dessutom finns på samma plats en ålderdomlig avvikande liggande gravvård av svart granit, daterad 1898. Tre av de övriga gravvårdarna i kvarteret är höga och av mörk granit i olika utförande. Förutom Meurlings och Weidenhielms gravar dateras de övriga till 1886 – 1980. Förutom de kyrkliga titlarna i Meurlings familjegrav finns en kyrkoherde och en ryttmästare nämnd bland de få övriga gravvårdarna.

Övrigt – personhistoria eller speciella typer

Kristdala är intimt förbundet med namnet Duraeus-Meurling, vilka släkter innehade kyrkoherdetjänsten från 1582 -1952 då Erik Meurling lämnade tjänsten. Prästfrun Fredrika Meurling, som dog 1791 var den som först begravdes på den då nya kyrkogården. Den ursprungliga gravvården finns dock inte bevarad. Familjen Weidenhielm var ägare till Hägerums gård.

Kulturhistorisk bedömning

Av tradition har högt uppsatta personer i socknen ofta placerats öster om koret på kyrkogårdar. Det har ansetts som en speciellt värdig plats. Kvarter A domineras av familjegravar efter två av sockens mer dominerande släkter, prästsläkten Meurling och ägarna till Hägerums gård familjen Weidenhielm. Dessa båda gravplatser har ett högt kulturhistoriskt värde på grund av den lokal- och personhistoriska anknytningen.

Kvarter B

Allmän karaktär

Kvarter B omfattar ca 260 gravplatser och ligger på den sydöstra delen av kyrkogården. Raderna löper i nord-sydlig riktning och gravvårdarna är omväxlande vända mot väster och öster. Förutom raden närmast kyrkogårdsmuren i öster har samtliga rader rygghäckar. Tidigare grusgång i öst-västlig riktning i områdets södra del har såtts igen med gräs och nya häckbuskar i sen tid.

Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmur i öster och i söder. I norr avgränsas kvarteret av grusgången som följer kyrkobyggnadens fasad och i väster av grusgången som löper från den ostligaste av kyrkans grindar. Till kvarteret kommer man via denna ostligaste av kyrkogårdens ingångar eller via någon av de övriga ingångarna. Inga grusgångar finns inne i kvarteret. Rygghäckarna består omväxlingsvis av buxbom, oxbär och berberis. I övrigt finns ingen utmärkande vegetation förutom en större rhododendron som tillhör en av gravplatserna. Ungefär vid gravplats B 95 finns en fasadbelysning i form av en strålkastare på en modern lyktstolpe. I kvarteret finns också en serviceplats för vatten och avfall.

Kv. B mot nordväst.
(KI Kristdala 0096)

Kv. B vård över hemmansägaren Samuelsson, d. 1863.
(KI Kristdala 0135)

Gravvårdstyper

Blandad gravvårdskaraktär. Några höga gravvårdar av mörk granit varav ett par av obeliskform. Flertalet är dock medelhöga och medelbreda gravvårdar av svart och grå granit. Enstaka vårdar av ljus röd granit, sk Våneviksgranit. Enstaka liggande gravvårdar, varav en häll. Tre stycken grusgravar med stenramar, B ca 18-19, 20-21 och 59-60, daterade till 1940- och 50-tal. Ett träkors, ca B 157, daterat till 1904. En liggande häll daterad 1794 är kvarterets och kyrkogårdens äldsta, ca B 61-62. I övrigt finns några gravvårdar från 1800-talet, den äldsta daterad 1863. Några gravvårdar från 1900-talets första del finns även bevarade. De flesta är från 1930-talet och framåt. Många är familjegravar. Titlar är relativt vanligt även på vårdar långt fram i tiden. Titlar av vanlig typ som förekommer är arrendatorn, hemmansägaren, lantbrukaren, godsägaren och av mindre vanlig karaktär exempelvis, urmakaren, kantorn och organisten, sadelmakaren, handlanden, rusthållaren, fotografen, husägaren (1930-tal), bankkassören (1950-tal) och fabrikören. Många gravvårdar har också ortnamn angivna.

Övrigt – personhistoria eller speciella typer.

På kvarterets och kyrkogårdens äldsta gravvård, gravhällen som enligt den avlidne prostens önskemål ännu ligger utanför kyrkans sydportal finns följande inskription: *Här under hvila fordom Prosten i Christdala Per Meruling. Född 1707. Pastor efter fadren 1737. Död 1794. samt des älskliga hustru JOHANNA Westius. Född 1715. Död 1787. SOLO DEO GLORIA.* Organisten och kantorn S. M. Körlings (d. 1900) finns också här. Denne hade under en period arrenderätten till den idag kallade Södra kyrkogården, under förutsättning att han höll den hägnad och gräsbevuxen. Tidigare hade brodern handlanden A.P Kjörlingen arrenderat gamla kyrkogården. Vid ca B 241-245 finns en gravplats med två gravvårdar efter en familj av sadelmakare i flera generationer, daterade från 1861 till 1997. I kvarteret finns också graven efter den i trakten kände fotografen Wahlin, som skänkt en mängd fotografier till hembygdsföreningen. Här vilar också den lokalhistoriskt kunniga författaren till "Från flydda tiders Kristdala och Tunalän I-III", Sven Bankeström (1913-2003).

Kulturhistorisk bedömning

Grusgravarna minner om ett gravskick som var vanligt förekommande här in på 1960-talet och har därför ett kulturhistoriskt värde. Det enda träkorset berättar om ett gravskick som var mycket vanligt en bit in på 1900-talet. Träkorset har därför ett kulturhistoriskt värde och ska

vårdas av församlingen även om gravrätten går ut. Vid behov kan delar av eller hela korset bytas ut och ersättas av ett nytt utfört på samma sätt, med återuppsättande av metallplattan. De få gravvårdarna från 1800-talet och 1900-talets första decennier betyder mycket för att ge kvarteret dess karaktär och visar på församlingens kontinuerliga användning av gravplatsen. Därför bör de bevaras på plats även då gravrätten gått ut. I kvarteret finns också kyrkogårdens äldsta gravvård, daterad 1794. Denna har p g a sin ålder, sin personhistoriska anknytning och sambanden med kyrkans uppförandetid ett mycket högt kulturhistoriskt värde och bör införas på församlingens inventarieförteckning.

Kvarter C

Allmän karaktär

Kvarter C omfattar ca 145 gravplatser och följer efter kvarter B i söder, med början vid kyrkans sydportal. Raderna löper i nord-sydlig riktning. Gravplatserna är fördelade över tre dubbla rader, parvis ställda med ryggen mot varandra och skiljda av rygghäckar.

Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmur i söder samt låg häck av liguster. I norr avgränsas kvarteret av grusgången som följer kyrkobyggnadens fasad och i öster av grusgången som löper från den ostligaste av kyrkans grindar. I väster fungerar en smal grusgång som avgränsning. Denna går från den lilla grinden som finns i kyrkogårdsmuren mellan de båda större ingångarna. Inga grusgångar finns inne i kvarteret. Rygghäckarna består från öster mot väster av oxbär, berberis och buxbom. I buxbomhäcken, vid den lilla grusgången, finns tre hagtornsträd planterade.

Kv. C från tornet mot söder.
(KI Kristdala 0009)

Kv. C mot sydväst.
(KI Kristdala 0099)

Gravvårdstyper

Relativt ensartade gravvårdar med mestadels medelhöga och medelbreda vårdar av svart eller grå granit. Några liggande vårdar. En grusgrav med stenram, ca C 74-75, daterad till 1901. Några få gravvårdar från 1800-talets slut och 1900-talets början. Merparten gravvårdar daterade till 1930-tal och fram till idag. Få gravvårdar har titel. De som förekommer är hemmansägaren, nämndemannen och den ovanliga titeln flaggunderofficeren. Flera gravvårdar har också ortnamn angivna.

Övrigt – personhistoria eller speciella typer

Kulturhistorisk bedömning

Den enda grusgraven minner om ett gravskick som var vanligt förekommande här in på 1960-talet och har därför ett kulturhistoriskt värde. De få gravvårdarna från 1800-talet och 1900-talets första decennier visar på församlingens kontinuerliga användning av gravplatsen. De bör bevaras på befintlig plats även då gravrätten gått ut.

Kvarter D

Allmän karaktär

Kvarter D omfattar ca 250 gravplatser och ligger på den södra delen av kyrkogården. De två första raderna i öster löper rakt i nord-sydlig riktning, medan resterande rader är snedställda i nordost-sydvästlig riktning. Gravplatserna är fördelade över sex dubbla rader, parvis ställda med ryggen mot varandra och skiljda av rygghäckar.

Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmur och häck av liguster i söder. I norr avgränsas kvarteret av grusgången och grusplanen som finns utanför västtornet. I öst och väster avgränsas kvarteret av grusgångar från två av kyrkogårdens ingångar. Inga grusgångar finns inne i kvarteret. Rygghäckarna består växlingsvis av buxbom, oxbär och berberis. Längs grusgången i öster finns tre hagtornsträd. Två stora tujor finns vid två av radernas början i norr. I nordväst finns också en ligusterhäck som hör till grusplanens omgärdning. Dessutom finns en serviceplats för vatten och avfall.

Kv. D mot sydväst.
(KI Kristdala 0102)

Kv. D gravnr. ca 204-205.
(KI Kristdala 0151)

Gravvårdstyper

Mestadels relativt ensartade gravvårdar med medelhöga och medelbreda vårdar av svart eller grå granit. Några liggande vårdar. En grusgrav med gjutjärnsstaket bestående av två stående gravvårdar av mörk granit, ett i form av ett kors. Vårdarna är daterade till 1886 resp. 1927, ca D 204-205. I övrigt gravvårdar från 1929-talet och framåt och många från 1900-talets slut. En gravvård i form av ett hjärta, ett glaskors. Ett antal gravvårdar har titel angiven. De som förekommer är hemmansägaren, byggmästaren, lärarinnan, kassören, nämndemannen, distinktionskorpralen och sockerbagaren. Många har ortnamn angivna.

Övrigt – personhistoria eller speciella typer

Kulturhistorisk bedömning

Den enda grusgraven med gjutjärnsstaket minner om ett gravskick som var vanligt förekommande här in på 1960-talet och har därför ett kulturhistoriskt värde. Järnstaketet ska införas på församlingens inventarieförteckning. De få gravvårdarna från 1800-talet och 1900-talets första decennier visar på församlingens kontinuerliga användning av gravplatsen. Dessa bör bevaras på plats.

Kvarter E

Allmän karaktär

Kvarter E omfattar 23 gravplatser i en rad i nordsydlig riktning. Gravvårdarna är vända åt öster och har rygghäck av berberis. Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmur i söder samt låg häck av berberis. I norr avgränsas kvarteret av grusgången och grusplanen med fontänen. I öster avgränsa kvarteret av grusgången som leder från kyrkogårdens västligaste grindar. I nordost finns också en ligusterhäck som hör till grusplanens omgärdning.

Gravvårdstyper

Relativt ensartade gravvårdar med mestadels medelhöga och medelbreda vårdar av svart eller grå granit. Gravvårdarna är daterade från 1947 till 1999. Titlar som anges är kantorn och köpmannen. Några få har ortnamn angivna.

Övrigt – personhistoria eller speciella typer

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret har inga specifika kulturhistoriska värden förutom sådana som omfattar alla delar av en kyrkogård och dess gravvårdar. Till sin karaktär hör kvarteret samman med den västra delen av kvarter D.

Kvarter F

Allmän karaktär

Kvarter F omfattar ca 180 gravplatser och ligger på den nordvästra delen av kyrkogården. Kvarteret har en långsmal form. Raderna är relativt oregelbundna, korta och löper i nordsydlig riktning. Enstaka gravplatser bryter radernas linjer. Vårdarna är växelvis vända mot öster och mot väster, men bara en rygghäck finns, bestående av berberis.

Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmur och häck av berberis i norr och väster. I söder utgör grusgång och grusplan gräns och i öster finns grusgång och norra ingången till kyrkogården. Till kvarteret kommer man via den norra ingången eller via någon av de södra grindarna. Inga grusgångar finns inne i kvarteret.

Gravvårdstyper

Blandad gravvårdskaraktär. Några höga gravvårdar av mörk granit, varav en i obeliskform. En kraftig och hög minnessten av grå granit. En grusgrav med gjutjärnsstaket, ca. F 19-26. Två vårdar i form av trästubbar av grå granit. En tumba, kyrkogårdens enda. Ett större vitt marmorkors på en vård av granit. Ett kors av granit.

Tre gravvårdar längst i öster är musealt uppställda. Det gäller vårdarna i form av stubbar, daterade 1891, resp. 1927 och en äldre sten i svart granit, daterad 1877, med namnet Lars Larsson. I övrigt finns en vård i kvarteret från 1800-talet, 1876, ca F 126 tillhörande Augusta

Burström. I övrigt finns ett mindre antal gravvårdar från 1900-talets första decennier samt flera från 1900-talets mitt. En handfull är daterade 1980 och 90-tal. Många är familjegravar. Titlar som förekommer är friherre, säteriägaren, nämndemannen, hemmansägaren, lantbrukaren och folkskolläraren. Många har ortnamn angivet.

Kv. F från tornet mot väster.
(KI Kristdala 0008)

Kv. F mot nordväst.
(KI Kristdala 0110)

Övrigt – personhistoria eller speciella typer

En stor minnessten av mörk granit är rest över familjen Regnell 1790-1934. Kyrkogårdens enda tumba tillhör familjen Beijer som hade en framgångsrik produktion av råoljemotorer.

Kultuhistorisk bedömning

Kvarteret är det mest oregelbundna på kyrkogården, både till utformning och till form. Här finns både mycket påkostade gravplatser som ska visa på den dödes betydelse och mindre, alldagliga gravvårdar. Den enda grusgraven med gjutjärnsstaket minner om ett gravskick som var vanligt förekommande här in på 1960-talet och har därför ett kultuhistoriskt värde. Järnstaketet ska införas på församlingens inventarieförteckning. De få gravvårdarna från 1800-talet och 1900-talets första decennier visar på församlingens kontinuerliga användning av gravplatsen. Dessa bör bevaras på befintlig plats även då gravrätten gått ut.

Kvarter G

Allmän karaktär

Kvarteret omfattar ca 300 gravplatser och ligger på den sydvästra delen av kyrkogården. Detta är kyrkogårdens linjegravsområde. Raderna löper i regelbundna nord-sydliga rader. Förutom en rad i öster som är vänd åt väster och med rygghäck av berberis, är samtliga gravvårdar vända åt öster och saknar rygghäckar.

Kvarteret omgärdas av kyrkogårdsmur och låg häck av berberis i söder och väster. I norr fungerar grusgången som avgränsning. I kvarteret finns fyra knuthamlade björkar oregelbundet utplacerade. Dessutom finns två syrener och tre fösytthior, samt två hagtornsträd. I kvarteret finns också en serviceplats för vatten och avfall.

Kv. G till vänster och F till höger. Mot väster.
(KI Kristdala 0106)

Kv. G med linjegravsområdet. Mot sydväst.
(KI Kristdala 0114)

Gravvårdstyper

Blandad gravvårdskaraktär, men inga riktigt höga och stora gravvårdar. Det dominerade är snarare mindre gravvårdar varav flera är liggande eller halvliggande. Grå och svart granit dominerar. Flera barngravar. Ett träkors från 1930. En modern gravvård av gjutjärn i form av en fyrsidig spalje med klängande solrosor. En gravvård från 1936 har återanvänts 2003 och har inskription på båda sidor.

Linjegravsanvändningen kan ännu tydligt avläsas från 1929 i väster till 1946 i öster. Därefter fortsatte man med linjegravar på den södra kyrkogården. I kvarterets västra del finns flera gravvårdar från 1930-tal och senare som ändå bevarar stildrag från decennierna tidigare; svart granit med klassicerande ornamentik. Insprängda i linjegravssystemet finns enstaka gravvårdar från 1980-tal och framåt. Titlar som förekommer är hemmansägaren, änkan, lägenhetsinnehavaren, arrendatorn, fd husaren, kyrkvärden, byggmästaren och torparen. Relativt få har ortnamn angivet.

Övrigt – personhistoria eller speciella typer

På det enda träkorset finns följande inskription på emaljplattan, f.d. Torparen Karl J. V. Jonsson Fr. Gröndalen Född den 25 okt 1852, död den 8 maj 1930. *I Kristi sår jag somna in. De rena mig från synden min. Ja, Kristi död och dyra blod. Det är mitt liv min prydnad god.* (korset kan vara utbytt i senare tid)

Kulturhistorisk bedömning

Gravplats på allmänna linjen, s.k. linjegravar var gratis och det var ofta de mindre bemedlade som fick en plats här. Kvarter G har använts som linjegravssystem från 1929 till 1946, vilket ännu kan avläsas. Gravvårdarna är övervägande mindre och enklare än i de övriga kvarteren. Denna karaktär har ett socialhistoriskt värde då det berättar om den tidens syn på människor och på döden. Linjegravssystemet har också ett allmänt kulturhistoriskt värde då få välbevarade linjegravsområden idag finns kvar. Kvarteret utmärker sig också på grund av utformningen utan rygghäckar och enstaka träd och buskar som ger området lite av en ängskaraktär. I den fortsatta skötseln av kvarteret bör man tänka på att bevara befintlig karaktär med små vårdar och om möjligt bevara många av de ursprungliga linjegravarna. Återanvändning av vårdar genom att vända på den och göra en ny inskription är ett bra exempel på hur karaktären kan bevaras. Det enda träkorset berättar om ett gravskick som var mycket vanligt en bit in på 1900-talet. Träkorset har därför ett kulturhistoriskt värde och ska

vårdas av församlingen även om gravrätten går ut. Vid behov kan delar av eller hela korset bytas ut och ersättas av ett nytt utfört på samma sätt, med återuppsättande av metallplattan.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET

På Kristdala norra kyrkogård har människor gravsatts under lång tid. En vandring över kyrkogården berättar om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort. De enstaka gravvårdarna och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/gårdsnamn och titlar. På Kristdala norra kyrkogård är hemmansägare och lantbrukare vanliga titlar. Andra som förekommer är exempelvis godsägaren, fotografen, sadelmakaren, kassören, lärarinnan, distinktionskorpralen och kantorn vilka vittnar om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Ortnamn finns angivet på det stora flertalet vårdar oavsett ålder.

I många av de enstaka gravvårdarna finns kulturhistoriska värden att tillvarata. Det kan handla om personhistoriskt eller lokalhistoriskt värde, om socialhistoriskt eller stilhistoriskt värde. På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i förvaltningen av begravningsplatsen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Kristdala norra kyrkogård anlades i slutet av 1700-talet i samband med att kyrkan uppfördes. De särpräglade grindstolparna i dubbel uppsättning är från tiden. Under 1800-talets gång utvidgades området västerut i tre omgångar. Kyrkogården präglas av församlingens kontinuerliga användande av platsen. Köpegravområden och linjegravssystem kan ännu tydligt urskiljas. Stora delar av kyrkogården präglas av 1960-talets förändringar med igensåning av grusgravar, etablerande av rygghäckar samt den iögonfallande bronsfontänen placerad på planen framför västtornet. Trädkransen som omger kyrkogården är viktig för upplevelsen av miljön och har i sig ett kulturhistoriskt värde.

De allra äldsta gravvårdarna är idag borta. Ett undantag finns i den häll från 1700-talet som ännu, enligt den dödes önskemål, ligger utanför kyrkans sydportal. Denna bör uppföras på inventarieförteckningen. Hällen bör hållas fri från mossbeväxning genom varsam rengöring någon gång per år. Några bevarade grusgravar berättar om det tidigare utbredda grusgravskicket. Dessa bör även fortsättningsvis vara belagda med grus som ett pedagogiskt exempel på hur kyrkogården en gång såg ut. Järnstaketerna ska införas på inventarieförteckningen och vårdas av församlingen. Två bevarade träkors minner om ett gravskick som vid 1900-talets början gång starkt präglade delar av kyrkogården. Träkorsen ska vårdas av församlingen även då gravrätten gått ut. Förutom den enda vården med datering till 1700-tal härstammar kyrkogårdens äldsta vårdar från 1800-talets sista decennier. På hela kyrkogården finns mellan 12 och 15 vårdar äldre än 1900. De flesta av vårdarna från 1800-talet finns i kvarter B, men någon enstaka även i kvarter C, D och F. I möjligaste mån bör dessa äldsta vårdar, speciellt de karaktäristiska mörka och höga, bevaras på plats och vårdas av församlingen. I linjegravskvarteret (G) kan man ännu följa gravläggningarnas ordningsföljd år från år från 1929 till 1946, även om den idag är uppbruten av sentida gravsättningar från främst 1980-tal och fram till idag. För att karaktären ska kvarstå bör så många som möjligt av de ursprungliga vårdarna i linjegravssystemet bevaras på plats.

Sammanfattningsvis:

- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som sådan med de olika tidsskikten, som speglar olika steg i kyrkogårdens utveckling.
- Enstaka rester av äldre typer av gravskick är särskilt viktigt att bevara, som gravvårdarna från sent 1800-tal, träkorsen, grusgravarna och ett urval av linjegravarna.
- Kristdala kyrka och kyrkogård tillsammans med ett bevarat sockenmagasin utgör en värdefull kulturmiljö med ursprung i 1700-talet.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet

Kalmar läns museums topografiska arkiv

Bogårdinventeringen, Linköpings stift

Lantmäteriet i Kalmar län

Sockenkyrkoprojektet, Riksantikvarieämbetet

Bankeström, Sven, Från flydda tiders Kristdala och Tunalän II, Oskarshamn 1990

Bankeström, Sven, Från flydda tiders Kristdala och Tunalän III, Oskarshamn 1997

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län.

Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige 4:1, Aspeländ, Sevede, Tuna län. Stockholm, 1999

Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda häradar i Östergötland. Stockholm 1983

Muntliga uppgifter från:

Sture Karlsson, kyrkorådets ordförande

Kyrkvaktmästare Bertil Josefsson och Ulf Ivarsson

Fd Kyrkvaktmästaren Lars Svensson